

Formennska Íslands í Eystrasaltsráðinu

2026–2027

Formennskuáherslur

Ísland tekur við sem formennskuríki Eystrasaltsráðsins af Póllandi hinn 1. júlí 2026, á tímum djúpstæðra landfræðipólítískra áskorana á Eystrasaltssvæðinu. Öryggisumhverfi svæðisins heldur áfram að taka örum breytingum og það krefst styrkingar á samstarfi, aukins viðbúnaðar og áframhaldandi pólítískrar samhæfingar meðal aðildarríkja ráðsins.

Eystrasaltsráðið hefur í yfir þrjá áratugi reynst afar mikilvægur vettvangur til að hlúa að gagnkvæmum skilningi, byggja traust og efla pólítísk skoðanaskipti, eiga menningarsamskipti og skapa tengsl milli fólks á Eystrasaltssvæðinu öllu. Í kjölfar allsherjarinnrásar Rússlands í Úkraínu og úrsagnar þess úr Eystrasaltsráðinu hefur ráðið í auknum mæli beint sjónum að breyttu öryggisumhverfi á svæðinu, og gegnir nú mikilvægu hlutverki sem vettvangur fyrir samráð, upplýsingamiðlun og stefnumótun um brýn öryggismál.

Mikilvægi þess að efla getu landa og samfélaga til að takast á við yfirstandandi öryggis- og umhverfisáskoranir hefur aukist umtalsvert á síðustu árum. Þetta varðar ekki síst Eystrasaltssvæðið, þar sem vaxandi þrýstingur vegna fjölþáttaógnar frá Rússlandi hefur aukið þörfina fyrir áfallapol, viðbúnað og nánari svæðisbundna samvinnu.

Ísland mun í formennskutíð sinni setja **áfallapol** í öndvegi og leggja áherslu á hagnýtt samstarf í samræmi við langtímaforgangsatriði ráðsins:

- öruggt og verndað svæði,
- sjálfbært og hagsælt svæði,
- svæðisbundin sjálfsmynd.

Ísland mun byggja á því árangursríka starfi sem Pólland vann í formennsku sinni og leitast við að styrkja bæði stjórnmalalegt og hagnýtt samstarf innan Eystrasaltsráðsins. Eftirfylgni og framfylgd Sopotyfirlýsingarinnar frá 2026 mun verða lykilatriði, einkum að því er varðar áframhaldandi samstarf ríkjanna í tengslum við nýjar öryggisáskoranir á svæðinu, þar á meðal starfsemi skuggaflotans, fjölþáttaógnir og áhætta gagnvart mikilvægum innviðum og siglingaöryggi. Áhersla verður lögð á að tryggja samráð og forðast tvíverknað.

Almannavarnir, viðbúnaður og áfallapol þjóðfélaga

Í formennskutíð Íslands mun vinnuhópur Eystrasaltsráðsins um almannavarnir (Civil Protection Network) beina athygli sinni að því að auka samstarf á sviði öryggis almenninga, almannavarna og samfélagslegs viðbúnaðar þar sem tekið er skýrt mið af svæðisbundnum þáttum. Stuðlað verður að heildstæðri nálgun við áfallapol sem nær til alls þjóðfélagsins, því viðurkennt er að áföll í nútímanum krefjast í auknum mæli samstillts átaks ríkisstjórna, staðbundinna stjórnvalda, viðbragðsaðila, borgaralega samfélagsins og einkageirans.

Sérstök áhersla verður lögð á áfallapol og viðbúnað við náttúruvá. Ný, háþrúð tækni er að verða ómissandi verkfæri í þessu átaki, einkum þróun snemmviðvörðunarkerfa sem eru fær um að vakta breytingar á umhverfinu í rauntíma. Ríkisstjórnir og samfélög verða betur undirbúin til að mæta hættum af völdum loftslagsbreytinga með því að samþætta snemmviðvörðunarkerfi sem nota skynjara um borð í gervihnöttum, gervigreindardrífna gagnagreiningu og samtengd skynjarakerfi.

Að baki nálgun Íslands við áfallapol liggur eigin reynsla af því að takast á við náttúruvá og þjóðfélagslega röskun. Á undanförnum árum hefur eldvirknin á Reykjanesskaga, þ.m.t. brottflutningur íbúa og áframhaldandi áskoranir fyrir samfélagið í Grindavík, sýnt fram á mikilvægi viðbúnaðar, samstilltra viðbragðsáætlana, trausts almenninga og gerð langtímaáætlana um enduruppbyggingu. Þessi reynsla hefur varpað ljósi á mikilvægt hlutverk áfallamiðaðra viðbragða, skilvirkra samskipta yfirvalda við almenning, þ.m.t. miðlun upplýsinga um hættuástand, og sterkrar samvinnu milli almannavarnaryfirvalda, forystufólks í stjórnmalum, bæjarfélaga, heilbrigðisþjónustu, sjálfbóðaliða og nærsamfélags. Hún hefur einnig undirstrikað

þörfina fyrir aðlögunarhæfar stofnanir sem geta brugðist á skilvirkan hátt við bæði skyndilegu hættuástandi og langvarandi áskorunum.

Í formennskutíð sinni mun Ísland leitast við að greiða fyrir umræðu innan Eystrasaltsráðsins um styrkingu áfallapóls þjóðfélaga, þ.m.t. sálfræðilegt og félagslegt áfallapól, gagnvart náttúruvá, öryggisógnum og umfangsmiklu upplausnarástandi.

Vernd barna í hættu

Vinnuhópur Eystrasaltsráðsins um börn í hættu (Expert Group on Children at Risk) mun í formennskutíð Íslands einbeita sér að því að auka áfallapól meðal barna í viðkvæmri stöðu, með sérstaka áherslu á börn á flóttu sem hafa upplifað áföll, vegaleysi og óöryggi. Á formennskutímanum verður lagt mat á þau úrræði og stuðningsráðstafanir sem standa til boða á öllu Eystrasaltssvæðinu og þau endurskoðuð og athugað verður hvernig aðildarríkin bregðast við með þjónustu á vegum stjórnvalda, sveitarfélaga og frjálsra félagasamtaka. Spurningalista verður dreift til allra aðildarríkja til að kortleggja núverandi stöðu og greina það sem upp á vantar. Niðurstöðurnar verða nýttar til útgáfu á efni sem vænst er að komi út ekki seinna en í maí 2027, þar sem veitt verður yfirlit yfir þjónustu og stuðningsúrræði sem eru í boði, og helstu tengiliði í hverju landi.

Þessi vinna mun byggja á víðtækara átaki Eystrasaltsráðsins til að efla inngildandi og áfallapolin barnaverndarkerfi, þ.m.t. á tímum hættu- og neyðarástands, og til að styrkja getu landsbundinna kerfa til að bregðast á skilvirkan hátt við tilvikum sem varða fjölbjóðleg barnaverndarmál. Sérstakri athygli verður beint að því að tryggja nálgun sem miðast við börn og styður við bata, þátttöku og velferð til langs tíma. Á formennskutímanum verður sérstök áhersla lögð á áframhaldandi frumkvöðlaverkefni á vegum Eystrasaltsráðsins sem snúa að aukinni þátttöku barna í ákvarðanatöku, markvissari viðbrögðum við netofbeldi gegn börnum, sérhæfðum úrræðum fyrir börn sem hafa orðið fyrir ofbeldi og misneytingu, sem og eflingu vandaðrar þjónustu í anda Barnahúss.

Börn á flóttu eru sérstaklega berskjölduð gagnvart mansali og misneytingu og oft á meðal viðkvæmstu hópa þjóðfélagsins. Á formennskutímanum verður lögð sérstök áhersla á að styrkja samstarf milli barnaverndaraðila og aðila sem vinna gegn mansali á svæðinu öllu. Leitast verður við að læra af árangursríkum aðferðum sem er beitt í aðildarríkjum Eystrasaltsráðsins, skoða skilvirkar aðferðir, greina hvaða aðrar áskoranir eru fyrir hendi og meta hvernig styrkja megi samstarf yfir landamæri milli sveitarfélaga, frjálsra félagasamtaka og viðeigandi yfirvalda. Ísland mun byggja á fyrra samstarfi milli vinnuhóps Eystrasaltsráðsins um börn í hættu og vinnuhóps ráðsins gegn mansali (Task Force Against Trafficking in Human Beings) til að kanna möguleika á sameiginlegu framtaksverkefni til að auka samræmingu, þekkingarmiðlun og stuðning við börn á flóttu og önnur börn í viðkvæmri stöðu.

Vinna gegn mansali og svæðisbundin samvinna

Í formennskutíð Íslands verða tuttugu ár liðin frá því að vinnuhópur Eystrasaltsráðsins gegn mansali tók til starfa. Þessi áfangi gefur tækifæri bæði til að meta tveggja áratuga svæðisbundna samvinnu, það sem áorkast hefur og leita nýrra leiða til aðgerða.

Í samræmi við almenna áherslu á áfallapól mun vinnuhópurinn leggja áherslu á þekkingarmiðlun, uppbyggingu á getu og stefnumótandi skoðanaskipti á þremur sviðum. Í fyrsta lagi mun hann undirstrika hlutverk fagfólks sem vinnur með fólki sem hefur losnað undan mansali, með áherslu á að byggja upp traust með áfallamiðaðri nálgun. Í öðru lagi mun hann setja í forgang viðleitni til að draga úr þeirri eftirspurn sem liggur að baki vandi og annarra birtingarmyndar kynferðislegrar misneytingar og mansals. Í þriðja lagi mun hann styrkja landsbundna samræmingu aðgerða gegn mansali og tryggja um leið að réttindi og hagsmunir fólks sem hefur losnað undan mansali séu ávallt útgangspunktur allra aðgerða. Sérstaklega verður horft til þess að styðja við samstarf milli hagsmunaaðila á sviði baráttu gegn mansali og barnaverndarkerfa, með tilliti til hinnar flóknu og samtengdu stöðu berskjaldaðra barna.

Á formennskutímanum verður byggt á langvarandi starfi vinnuhóps Eystrasaltsráðsins gegn mansali við að þróa framtaksverkefni á sviði uppbyggingar á getu hjá fagfólki, svo sem starfsfólki sendiráða, opinberu löggæslufólki, fulltrúum fjölmiðla og sérfræðingum í eldlínunni. Einnig verður byggt á umfangsmiklum rannsóknargögnum vinnuhópsins um vændismansal og vinnumansal, svæðisbundna þróun og mál sem eru

að koma fram, sem og á reynslu hans í að skipuleggja námsáætlanir, námsferðir, málstofur og alþjóðlegar ráðstefnur þar sem saman koma samstarfsaðilar alls staðar að úr Evrópu.

Stafrænni úrræðagátt þar sem safnað er saman útgefnu efni frá vinnuhópi ráðsins um mansal, námsefni og mikilvægum áfangagögnum verður komið á fót í Reykjavík haustið 2026, til að styðja við gagnreynda stefnumótun og auka aðgang að hagnýtri þekkingu. Gáttin mun verða varanleg gagnaveita fyrir ríkisstjórnir, sérfræðinga og borgaraleg samtök sem vinna að því að koma í veg fyrir mansal, vernda fórnarlömb og auka áfallaþol á Eystrasaltssvæðinu.

Málefni hafsins

Viðræður um framtíðarstefnu vinnuhóps um sjálfbært sjávarhagkerfi (Expert Group on Sustainable Maritime Economy) munu halda áfram en umboð hans rennur út þegar formennskutíma Íslands lýkur. Markmiðið er að íhuga alla kosti sem standa til boða ásamt því að meta hvernig best sé að halda áfram með verkefni hans sem stuðla eiga að sjálfbærum starfsháttum á hafsvæðinu.

Á formennskutímabilinu verður einnig haldið áfram að fjalla um mál sem varða skuggaflotann, þ.m.t. þær laga- og eftirlitsáskoranir sem skapast af starfsemi hans. Í þessu samhengi er mikilvægt að viðeigandi sérfræðingar á sviði laga og réttar vinni nánar saman til að skiptast á mati, bestu starfsvenjum og hugsanlegum nálgunum við framfylgd. Ráðið mun einnig halda áfram að íhuga hvort gera ætti þetta samstarf formlegra, en varðveita um leið óformlegt og sveigjanlegt eðli þessarar samvinnu.

Samstarf við áheyrnarriki og stuðningur við Úkraínu

Ísland mun styrkja samstarf við áheyrnarriki Eystrasaltsráðsins. Þetta á einkum við um Úkraínu en þegar er fyrir hendi samvinna við Úkraínu á nokkrum sviðum. Úkraína getur komið með mikilvæga reynslu og sérþekkingu inn í svæðisbundna samvinnu, þ.m.t. á sviði almannaviðbúnaðar, uppbyggingar áfallaþols, neyðarviðbragða, stafrænna stjórnarháttar og hættustjórnunar.

Sjálfsmynd svæðisins og þátttaka ungmenna

Öflug þátttaka ungmenna í starfsemi ungmennavettvangs Eystrasaltssvæðisins (Baltic Sea Region Youth Forum) og svæðisbundin samvinna eru mikilvæg í því skyni að halda á lofti sjálfsmynd svæðisins. Flest þeirra mála sem fjallað er um innan ramma samstarfs á Eystrasaltssvæðinu hafa áhrif á ungt fólk og þátttaka ungmenna hefur löngum verið þverlægt forgangsmál í starfi Eystrasaltsráðsins. Þessari hefð verður viðhaldið í formennskutíð Íslands.

Menningararfleifð

Sameiginleg menningararfleifð gegnir mikilvægu hlutverki í því að styrkja svæðisbundna sjálfsmynd. Í formennskutíð Íslands verður lögð áhersla á hlutverk menningararfleifðar í viðbúnaði og áfallaþoli samfélaga innan ramma arfleifðarnefndar Eystrasaltssvæðisins (Baltic Region Heritage Committee). Áhersla verður lögð á mikilvægi aukinnar samræmingar milli menningarstofnana, almannavarnaryfirvalda og neyðarviðbragðsaðila.

Niðurstaða

Í formennskutíð sinni mun Ísland leitast við að styrkja enn frekar hlutverk Eystrasaltsráðsins sem mikilvægs, sveigjanlegs og framsýns samstarfsvettvangs aðildarríkja ráðsins. Með því að gera áfallaþol að kjarna áætlunar sinnar mun Ísland, í formennskutíð sinni, stuðla að því að efla getu svæðisins til að bregðast við yfirstandandi og nýjum áskorunum, ásamt því að halda á lofti sameiginlegum gildum lýðræðis, öryggis, mannréttinda, sjálfbærrar þróunar og samstöðu á svæðinu.